

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

www.ketab.ir

حلقات الفقه الفعال

موضوع:

فقه استدلالی: ۱۸۲ (فقه و حقوق: ۳۵۸)

گروه مخاطب:

- تخصصی (طلاب، دانشجویان، پژوهشگران و اساتید حوزه و دانشگاه)

شماره انتشار کتاب (چاپ اول): ۲۲۱۸

مسلسل انتشار (چاپ اول و باز چاپ): ۵۷۲۸

www.ketab.ir

سیفی، علی اکبر، ۱۳۳۵ -

حلقات الفقه الفعال: سلسله بحث‌های استدلالی فقهی در مسائل مستحدثه/ علی اکبر سیفی مازندرانی، با همکاری گروهی از پژوهشگران. - قم: مؤسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، ۱۳۹۲.
ج - (مؤسسه بوستان کتاب: ۲۲۱۸) (فقه و حقوق: ۳۵۸. فقه استدلالی: ۱۸۲)

ISBN 978-964-09-1452-6

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

کتاب‌نامه.

۱. مسائل مستحدثه. ۲. فقه جمعری - قرن ۱۴. الف. دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم. مؤسسه بوستان کتاب.

ب. عنوان.

۲۹۷ / ۳۷۹

ح ۹ س ۱۹۸ / ۵ / BP

شماره کتاب‌شناسی ملی: ۳۳۳۱۷۶۱

۱۳۹۲

حلقات الفقه الفعّال / ۱

سلسله بحث‌های استدلالی فقهی در مسائل مستحدثه

آية الله على اكبر سفي مازندرانی
با همكاری گروهی از پژوهشگران

www.ketab.ir

بیتنا
۱۳۹۲

حلقات الفقه الفعال / ۱

سلسله بحث‌های استدلالی فقهی در مسائل مستحدثه

- نویسنده: آية الله علی اکبر سیفی مازندرانی با همکاری گروهی از پژوهشگران
- ناشر: مؤسسه بوستان کتاب
- (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)
- لیتوگرافی، چاپ و صحافی: جایخانه مؤسسه بوستان کتاب
- نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۲ / شماره کتاب: ۱۵۰۰ • بها: ۸۰۰۰ تومان

تمامی حقوق © محفوظ است

Printed in the Islamic Republic of Iran

- دفتر مرکزی: قم، خ شهدا (صفائیه)، ص پ ۹۱۷ / ۳۷۱۸۵، تلفن: ۰۷۱۵۵-۲۰۰۰، فکس: ۳۷۷۴۲۱۵۴، تلفن پخش: ۳۷۷۴۲۲۶
 - فروش عمده و مرکز اطلاع‌رسانی: قم، چهارراه شهدا، جنب ورودی دفتر تبلیغات اسلامی، تلفن: ۳۷۷۴۳۱۷۹ - ۳۷۸۲۷۱۰۲
 - فروشگاه مرکزی: قم، چهارراه شهدا (عرضه ۱۲۰۰۰ عنوان کتاب با همکاری ۱۷۰ ناشر)
 - فروشگاه شماره ۲: تهران، میدان فلسطین، خ طوس، کوچه تبریز، پلاک ۳۰، تلفن: ۸۸۹۵۶۹۲۲
 - فروشگاه شماره ۳: مشهد، چهارراه خسروی، مجتمع یاس، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی، تلفن: ۲۲۳۳۱۷۲
 - فروشگاه شماره ۴: اصفهان، چهار راه کرمانی، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه اصفهان، تلفن: ۲۲۲۰۳۷۰
 - فروشگاه شماره ۵: اصفهان، میدان انقلاب، جنب سینما ساحل، تلفن: ۲۲۲۱۷۱۲
 - بخش یکتا (بخش کتب اسلامی و انسانی)، تهران، خ انقلاب، بین ابوریحان و فلسطین، بن‌بست سروش، پلاک ۴، تلفن: ۶۶۹۷۳۲۰۳
- اطلاع از تازه‌های نشر از طریق پیام کوتاه (SMS)، با ارسال شماره همراه خود به ۱۰۰۰۲۱۵۵ و یا ارسال درخواست به:
پست الکترونیک مؤسسه: E-mail:info@bustaneketab.com

<http://www.bustaneketab.com>

جدیدترین آثار مؤسسه و انتشاراتی بیشتر با آن در وب سایت:

با قدردانی از همکاری که در تولید این اثر نقش داشته‌اند:

• اعضای شورای بررسی آثار • دبیر شورای کتاب: جواد آهنگر • سرپرستار: ابوالفضل طریقه‌دار • نایب: مصطفی محفوظی • مسئول واحد حروف‌نگاری و صفحه‌آرا: احمد مؤتمنی • اصلاحات حروف‌نگاری: خدیجه برزگر • کارشناس و کنترل نمونه‌خوانی: محمدجواد مصطفوی • بازخوانی نهایی متن: ولی قربانی • کنترل فنی صفحه‌آرایی: سیدرضا موسوی‌منش • کارشناس طراحی و گرافیک و طراح جلد: مسعود نجابتی • مدیر تولید: عبدالهادی اشرفی • اداره آماده‌سازی: حمیدرضا تیموری • اداره چاپخانه: مجید مهدوی و سایر همکاران لیتوگرافی، چاپ و صحافی.

رئیس مؤسسه
اسماعیل اسماعیلی

فهرست

۱۱		مقدمه
۱۲		ضرورت تحقیق مسائل مستحدثه و جایگاه آن در فقه شیعه
۱۷		کنترل جمعیت
۶۳		تغییر جنسیت
۷۸		آدم ربایی
۱۱۳		سلسله بحوث استدلالیة فقهیة في المسائل المستحدثة
۱۱۷		خلاصة البحث في تحديد النسل
۱۶۹		تغییر الجنسیة
۱۸۰		حصيلة البحث اختطاف الناس
۲۱۴		لو ادعى الزوج تدليس الزوجة
۲۱۵		خلاصة البحث في مطالبة الزوجة أجرة خدمتها للزوج؟
۲۱۶		هل لكل من الزوجين مطالبة أجرة خدمته للآخر؟
۲۲۴		لو شرطت الزوجة أو الزوج
۲۲۴		أداء المهر عند المطالبة

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مقدمه

الحمد لله رب العالمين. أحمده استتماماً
 لنعمة، واستسلاماً لعزته، واستعصاماً من
 معصيته، وأستعينه فاقه إلى كفايته.
 والصلاة على محمد عبده ورسوله
 المصطفى أرسله بالهدى ودين الحق. و
 جعله بلاغاً لرسالته وكرامة لأُمَّته. وأنزل
 عليه القرآن نوراً تافأ مصابيحها، وجرأ
 لا يدرك قعره، ومنها جلايل نهجه، و
 فرقاناً لا يحمده برهانه.
 والسلام على آله المعصومين الأئمة
 الذين هم معدن الإيمان، وبحبوحة
 ينابيع العلم وبحاره، وأساس الدين وعماد
 اليقين. ونسأل الله سبحانه أن يوقفنا
 لمعرفةهم وطاعتهم، ونشر علومهم و
 معارفهم، ويرزقنا شفاعتهم يوم تأتيه فرداً.
 برخی از مسائل فقهی امروزه از اهمیت
 ویژه‌ای برخوردار است و نیز در حیات
 معنوی و صیانت از ارزش‌های الهی نظام
 مقدس جمهوری اسلامی نقش مهم و
 بی‌بدیل دارد.

البته این مسائل فقهی امروزه با گوناگونی
 ابعادش محور بررسی و تحقیق در نوشتار
 بسیاری از محققین واقع شده است و آنچه
 که وظیفه حوزه‌های علمیه بوده و بر عهده
 هر فقیه محققى است، تحقیق و بررسی
 کلمات و نظرات فقهای بزرگ شیعه است،
 هم‌چنین بحث و بررسی در ادله‌ای که در
 طریق استنباط این مسائل - از نصوص و
 روایات و قواعد واقع گردیده و کشف نظر
 شارع مقدس پیرامون این مسائل است تا
 صاحب‌نظران و أهل فن به جایگاه آن‌ها در
 قرآن و روایات دست‌رسی پیدا کنند. لذا در
 پی این خورشیدگاه ابن‌جانب تمام سعی و
 تلاش خویش را در استخراج این مسائل و بیان
 مبانی فقهی و استنباط حکم شرعی آن
 نمودم. البته بر اساس آنچه که به ذهن
 قاصر و نظر این‌جانب رسیده و پس از
 تحقیق و بررسی مواد استدلال و روایات و
 نصوص و قواعد و بعد از تدریس آن در
 گروه‌های علمی بوده است.

ضرورت تحقیق مسائل مستحدثه و جایگاه آن در فقه شیعه

آن امر، و چیزی نبود که شما را به آتش دوزخ نزدیک و از بهشت سعادت دور گرداند مگر این که شما را از آن نهی کردم».

ثقة الاسلام کلینی رحمته الله در اصول کافی به سندش از امام صادق رحمته الله روایت کرده است که فرمود: «والله ما ترك الله شيئاً يحتاج اليه العباد حتى لا يستطيع عبد يقول: لو كان هذا أنزل في القرآن إلا وقد أنزله الله فيه»^(۲)؛ به خدا سوگند! ذات مقدس پروردگار هر آنچه که بشر به آن نیاز داشت در قرآن بیان فرمود؛ تا این که کسی فردای قیامت نگوید: اگر من به این حکم تکلیف داشتم در قرآن نازل می‌گردید».

در صحیح بخاری از امام صادق رحمته الله روایت گردیده که فرمود: «إن أمير المؤمنين رحمته الله قال الحمد لله الذي لم يخرجني من الدنيا حتى بينت للأمة جميع ما تحتاج إليه»^(۳)؛ امیرالمؤمنین رحمته الله فرمود: حمد و سپاس خدای را که پیش از فرا رسیدن مرگم به من توفیق داد هر آنچه که بشر برای سعادت به آن نیاز داشت را بیان کنم».

۲. بی‌تردید انسان‌های هر عصری به

برای بیان ضرورت تحقیق و بررسی در مسائل مستحدثه و ترسیم جایگاه و اهمیت آن در فقه شیعه یادکرد چند نکته محوری ذیل لازم به نظر می‌رسد:

۱. اسلام مجموعه قوانین و مقرراتی است که از جانب خدا و رسول و امامان معصوم برای زندگی سعادت‌مندان بشر قانون‌گذاری شده است. اسلام واقعی - که در سبب شیعه تبلور دارد - دین جامعه و پاسخ‌گوی همه نیازهای بشر است. و آنچه از باید و نبایدها که بشر برای رشد و کمال معنوی و رستگاری خویش به آن نیازمند است به گونه‌های مختلف در کتاب و سنت بیان گردیده است.

رسول خدا در حجة الوداع فرمود: «يا أيها الناس: و الله من شيء يقربكم من الجنة ويباعدكم من النار إلا و قد أمرتكم به، و ما من شيء يقربكم من النار و يباعدكم من الجنة إلا و قد نهيتكم عنه»^(۱)؛ ای مردم! به خدا سوگند، چیزی نبود که شما را به بهشت سعادت نزدیک و از آتش دوزخ دور گرداند مگر این که شما را به

تناسب اوضاع همان عصر با رخدادهای و شرایط جدیدی مواجه‌اند که قوانین و احکام خاص خود را می‌طلبند. دین اسلام که کامل‌ترین دین آسمانی است، و آفریدگار هستی که خالق همه موجودات و آفریننده رموز آن و آگاه به همه نکات ضعف و قوت انسان‌ها است، اسلام را برای همه اعصار و زمان‌ها تا برپایی قیامت به گونه‌ای تشریح فرموده است که برای هر زمان، مترقی‌ترین برنامه مناسب با مردم همان زمان را داراست؛ زیرا احکام اسلام دو بخش دارد: بخش اول: احکام ثابت در موضوعات خاص که تا قیامت تغییر پذیر نیست. بخش دوم: احکام ثانویه متناسب با هر زمان و مکان در هر زمان و مکان و برای همه انسان‌ها طول تاریخ در تمام حالات. این دسته از احکام از قواعد کلیه‌ای استفاده می‌شود که به گونه قضیه حقیقیه^(۴) در نصوص کتاب و سنت بیان شده است. مانند قاعده اختلال نظام، و قاعده نفی ضرر، و قاعده نفی حرج، و قاعده امتنان، و قاعده عدل و انصاف، و بسیاری از قواعد عامه دیگر.^(۵)

خدای تعالی در قرآن می‌فرماید: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ﴾^(۶)؛ ای پیامبر! تو را نفرستادیم مگر برای همه افراد بشر در هر زمان.

مرحوم صدوق رحمته به سند خود در عیون

أخبار الرضا و علل الشرايع از امام رضا عليه السلام و ایشان از پدر بزرگوارشان امام موسی بن جعفر عليه السلام روایت کرده است که فرمود: «إِنَّ رجلاً سأل أبا عبدالله عليه السلام : ما بال القرآن لا يزداد عند النشور والدراسة إلا غضاضة؟ فقال عليه السلام : لأنَّ الله لم ينزله لزمان دون زمان، ولا لناس دون ناس، فهو في كلِّ زمان جديد، و عند كلِّ قوم غضُّ إلى يوم القيامة^(۷)؛ مردی از امام صادق عليه السلام پرسید: چرا قرآن به مرور زمان کهنه نمی‌شود و هر چه زمان می‌گذرد تازه‌تر می‌گردد؟ امام صادق عليه السلام فرمود: چون خداوند قرآن را برای زمان یا مردم خاصی نازل نفرمود، بلکه برای هر زمان و مردم عصری نازل فرمود؛ لذا در هر زمان، جدید، و برای مردم هر عصری تازه‌گی دارد».

در خبر دیگر زانی بصیر روایت شده است که امام صادق عليه السلام فرمود:

«ولو كانت إذا نزلت آية على رجل ثم مات ذلك الرجل ماتت الآية، لمات الكتاب، ولكنه حتى يجري فيمن بقي كما جرى في من مضى^(۸)؛ اگر قرآن بر شخصی یا فرقه خاصی نازل می‌گشت با مردن آن شخص یا انقراض آن قوم قرآن نیز منقرض و از اعتبار ساقط می‌شد. ولی چنین نیست بلکه قرآن برای همه زمان‌ها نازل گردید و همیشه تاریخ برای همه اقوام اعتبار دارد». و نیز

عیاشی از امام صادق علیه السلام روایت کرده است که فرمود: «قرآن برای همیشه تاریخ زنده است، و مرگ و زوال در آن راه ندارد و هرگز اعتبار آن به سر نمی‌آید، و همانند شب و روز و خورشید و ماه برای همیشه جریان و تازگی دارد».

از مجموعه نصوص کتاب و سنت در این باره به صراحت و وضوح استفاده می‌شود که شریعت اسلام برای زمان یا مردم خاصی نیست، بلکه آفریدگار هستی به گونه‌ای دین اسلام را مقرر فرمود که پاسخ‌گوی نیزه‌های همیشه تاریخ و متناسب با استعداد انسان‌های همه زمان‌ها تا قیام قیامت بوده باشد.

و گواه صدق این مدعا نوشته نورانی امام زمان علیه السلام در توفیق مبارک حضرتش به اسحاق بن یعقوب کلینی است که فرمود:

«أما الحوادث الواقعة، فارجعوا فیها إلى رواة حدیثنا»^(۹)؛ برای آگاهی از احکام رخدادهای زمانه و مسائل مستحدثه هر عصری به فقهای حدیث شناس - که از روایات و احادیث ما آگاهی داشته و از تخصص کافی برخوردارند - مراجعه کنید».

از این توفیق شریف معلوم می‌شود که روایات اهل بیت علیهم السلام پاسخ‌گوی همه نیازهای بشر در هر عصری می‌باشد.

۳. امامان معصوم علیهم السلام - که جانشینان بر

حق پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم هستند - اصول و قوانین فردی و اجتماعی زندگی بشر را در همه ابعاد، به گونه‌ای بیان فرموده‌اند و استنباط قوانین جزئی مناسب رخدادهای وقایع جدید و احکام مسائل مستحدثه را به عهده فقهای حدیث‌شناس شیعه گذاشته‌اند.

در حدیث صحیح به دو سند از امام صادق علیه السلام و امام رضا علیه السلام چنین روایت شده است: «علینا إلقاء الأصول و علیکم التفریع»^(۱۰)؛ به عهده ماست که برای شما کلیات قوانین و احکام شرعی را وضع و بیان کنیم و بر شماست که احکام و قوانین هر واقعه و مسئله مورد نیاز بشر را از بیان کلی ما استنباط کنید».

و این عمل - یعنی استخراج و استنباط قوانین و احکام هر واقعه و مسئله از اصول و قوانین کلی - با وجود روایات - در اصطلاح فقه، اجتهاد و تفقه نامیده می‌شود. بنابراین اجتهاد متداول فقهای شیعه به دستور امامان معصوم می‌باشد. بلکه امامان اهل بیت علیهم السلام خود نیز منشأ فکر اصولی بوده‌اند، یعنی برای آموزش اصحاب و عالمان دین خودشان برخی احکام را از طریق اجتهاد متداول بیان فرموده‌اند.

در صحیح زراره آمده است: «قلت لأبي جعفر علیه السلام : من أين علمت و قلت: إنَّ المسح ببعض الرأس و بعض الرجلین؟

فضحك وقال ﷺ: يا زرارة! قاله رسول الله، و نزل به الكتاب عن الله ﷻ، لَأَنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ قَالَ: ﴿فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ﴾، فعرفنا أَنَّ الوجه كله ينبغي أَنْ يُغْسَلَ. ثُمَّ قَالَ تَعَالَى: ﴿وَأَيْدِيكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ﴾ فوصل اليدين إِلَى المرفقين بالوجه. فعرفنا أَنَّهُ ينبغي لهما أَنْ يَغْسِلَا إِلَى المرفقين. ثُمَّ فَصَّلَ بَيْنَ الْكَلَامِ فَقَالَ تَعَالَى: ﴿وَأَمْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ﴾ فعرفنا حين قَالَ: بِرُءُوسِكُمْ أَنَّ الْمَسْحَ بِبَعْضِ الرَّأْسِ لِمَكَانِ «الْبَاءِ». ثُمَّ وَصَلَ الرَّجُلَيْنِ بِالرَّأْسِ أَنَّ الْمَسْحَ عَلَى بَعْضِهِمَا. ثُمَّ فَسَّرَ ذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لِلنَّاسِ فُضِّيَعُوهُ...^(١١) از امام باقر علیه السلام پرسیدیم: آیا مایل هستید مرا آگاه کنید که بر اساس هر چه در روایت دلیلی فرمودید: مسح به بعض از سر و پا واجب است؟ حضرت لبخندی زدند و فرمودند: ای زراره! زیرا رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود و قرآن مجید نیز به این حکم دلالت دارد: ﴿فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ﴾؛ یعنی «وجوهکم» مفعول بی واسطه فعل امر «اغسلوا» واقع گردید - فهمیدیم که همه صورت باید شسته شود. سپس فرمود: ﴿وَأَيْدِيكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ﴾، در این فقره «یدین» را به مرفق معنیاً به غایت کرد؛ زیرا لفظ «إلى» دلالت بر این مطلب دارد؛ لذا فهمیدیم که دو دست تا مرفقین (دو آرنج) باید شسته شود. سپس حکم سر را جداگانه

بیان فرمود: ﴿وَأَمْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ﴾. در این فقره از دلالت «باء» تبعیضیه فهمیدیم که مسح بعضی از سر واجب است. و نیز از عطف «أرجلكم» همین معنا را در مورد مسح پا فهمیدیم؛ چون عطف در قوه تکرار عامل است. رسول خدا برای مردم این آیه را به همین گونه تفسیر فرمود، ولی مردم آن را ضایع کرده و به بیراهه رفتند.

در این روایت حضرت به ظهور وضعی هیئت فعل و مفعول بی واسطه، و حرف باء تبعیضیه، و او عاطفه برای استنباط حکم فقهی از آیه شریفه استدلال فرمود.

در حسنه عبدالأعلی، امام صادق علیه السلام برای جواز مسح بر باند زخم روی پا - در صورت مشقت مسح بر روی پوست - به آیه قرآن استدلال کرده‌اند. فرمود: «هذا وأشباهه يعرف من كتاب الله عز وجل، قال الله تعالى: ﴿وَمَا جَاءَ عَيْنُكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرْجٍ﴾، امسح عليه^(١٢)؛ حکم این گونه موارد از قرآن فهمیده می شود که خدای تعالی فرمود: پروردگار عالم حکم حرجی در دین تشریح نفرمود.»

در این حدیث شریف حضرت به قاعده اصولی حکومت قاعده‌ی نفی حرج - مستفاد از آیه - بر آدلّه اولیة حکم وضو استدلال کردند و در موارد دیگر نیز حضرات به قاعده تنقیح ملاک قطعی، و

قیاس اولویت و مفهوم شرط و ظهور صیغه امر در وجوب، و دو اصل لفظی أصالة العموم، و أصالة الإطلاق، و قاعدة نسخ، استدلال فرموده‌اند. (۱۳)

۴. اختلاف نظر بین فقها مانند اختلاف پزشکان در نتیجه‌گیری از فرمول‌های کلی پزشکی برای درمان افراد بیمار در موارد جزئی است. و این اختلاف در برداشت و تطبیق بر مصادیق همان‌گونه که یکی از مهم‌ترین عوامل شکوفایی و نوآوری در عرصه علم و فن آوری است هم‌چنین در عرصه اجتهاد در فقاہت نیز مایه رشد و شکوفایی علوم و مملکت اسلامی می‌باشد. و این است معنای حدیث سربین اختلاف أمّتی رحمة».

۵. تحقیق و بررسی در مسائل مستحدثه در حقیقت پاسخ به ندای امام زمان علیه السلام و اطاعت فرمان آن حضرت است که فرمود:

«أمّا الحوادث الواقعة، فارجعوا فیها إلی رواة حدیثنا»؛ زیرا ارجاع مردم به فقها در مسائل مستحدثه برای آنان تکلیف به تحقیق و بررسی در این مسائل را اثبات می‌کند؛ زیرا تحقیق و بررسی و اجتهاد در مسائل مستحدثه، خود مصداق روشن تفریع احکام از اصول و قواعد کلی است که امامان معصوم علیهم السلام در همه زمینه‌ها و بخش‌های مختلف زندگی بشر بیان فرموده‌اند.

با بیان این ضرورت، واکاوی و تحقیق در مسائل مستحدثه و اهمیت و جایگاه آن در فقه شیعه روشن گردید. و همین اهمیت و ضرورت ما را بر آن داشت که در نشریه مستقلی به تحقیق اجتهادی و فنی مسائل شرعی مستحدثه به ویژه مسائل کلیدی

در زمینه
و من الله العزیز و علیہ التکلان.

حوزه علمی قم
علی اکبر سیفی مازندرانی